

דעת - מכללת הרצוג

סוסיתא ועין־גב

מנדל גון

פרסומי מטכל/קצין חינוך ראשי, ענף השכלה

צבא הבנה לישראל
הוצאת מערכות

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

מהדורת מעריב

כל הזכויות שמורות למטכ"ל / קצין-חינוך ראשי — ענף השכלה

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

סוסיתא ועין-גב

תולדותיה של סוסיתא אינן ידועות ברבים. וגם אלה ששמה אינו זר לאזננו, יודעים בעיקר שהיתה זו פעם עיר ינגית, שעמדה במרומי ההר השולט על קדמת הכנרת. אולם לא עיר נכרית בלבד היתה סוסיתא בארצנו. שעה שהיננים הקימו את העיר החדשה כבר היתה סוסיתא הקדומה ישוב עתיק-יומין. הישוב היהודי התקיים בה כמשך רוב התקופות ההיסטוריות. גלגולים רבים עברו עליו. ימי שלוח ועצמאות. ימי שעבוד ומסע-עובד; ימי דמים וטבח. וימי תרועות נצחון של צבא עברי. לתולדות הישוב הקדום נוסף בימינו פרק חדש. שאינו נופל בחשיבותו מהפרקים הקודמים בתולדות העיר. רשאה אותו עין-גב, עת עמדה בימי מלחמת-העצמאות בגבורה על נפשה מול אויבים רבים וחוקים ממנה, כשהיא מבודדת ומנותקת מסביבתה. בעמידתה שמרה את הכנרת למדינת ישראל, ולבסוף העפילה, כבשה והחזירה את סוסיתא הנכרית לידיים עבריות.

קדמות הישוב

ככל חופי הכנרת כן סביבתה של עין-גב כבר היתה מיושבת בתקופה הפרהיסטורית, וכלי-הצור הרבים המפוזרים בקרבתה מעידים על כך. שרידים רבים מוכיחים, שהישוב לא פסק בה גם בתקופות ההיסטוריות. אין זאת אלא שהים העשיר בדגים משך אליו תמיד את האדם. ההרים רחוקים כאז קצת מהחוף, ומשאיירים קרקע פורייה ראויה לעיבוד רבה יותר מאשר במקום אחר, 5 ק"מ צפונה או דרומה. מסיבה זו, ובגלל מציאות המים, בחרה לה עין-גב דוקא את המקום הזה להקמת הנקודה. בנחל עין-גב זורמים מים רבים כמשך כל השנה. הם באים מהמעין הבוקע לרגלי העיירה הסורית א-פיק. היא אטק המקראית, בת ניצח אחאב את בן הדד תארי

דעת - מכללת הרצוג

מ(מלכים א, ב, כו). מים אלה מספיקים להשקאת כמה מאות דוד
גלים של כרמים וגניירק. מעיין קטן יותר בוקע לרגלי ההרים ומש-
קל ג'יתאנים עתיק. עלייד המעיין נמצאים שרידי בריכה ובניי
נים מתקופה קודמת. בואדי ג'אמוסיה, הגובל עם הר סוסיתא מדרום,
עליה שביל עתיק-יומין, בו יכלו השיירות לעלות בנקל בחומת הרי
הג'ולן התלולה, המתנשאת כ-600 מטר מעל-פני הכנרת. עלייד אותו
שביל סללו בשעתם הרומאים כביש שעלה מגמל סוסיתא לעיר העלי-
ינה, וקשר את הדרך שעברה לאורך החוף עם רשת הדרכים הרוי-
מאית שבעבר-הירדן. שרידי הכביש הזה ניכרים היטב בשדות, בנחל
ובגבולות המשק. מכאן, שהישוב שהתקיים פה עמד על אס הדרך
המסחרית המקוצרת, שהובילה מערי מערב הכנרת לאפק, שישבה
על דרך-המסחר העתיקה והגדולה אילת-דמשק.

שתי אגדות במדרש מוכיחות שסוסיתא ישבה בימי התלמוד
גם בקרבת הים עצמו:

כשנכבשה הארץ מצאו בה אבותינו בין שאר החיות את
שור-הבר, אבי בקר-הבית, והוא נזכר כמה פעמים במקרא. במרו-
צת הדורות נכחדה חיה זו מארצנו, ולחכמי התלמוד כבר לא היו
יודעים על-אורותיה. לכן פושטת בתלמוד ובמדרש חיה זו את לבושה
הביאלי ומקבלת צורה אגדית, ולפינו בריה ענקית בת ממדים
מפריזים; והנה התעורר ויכוח בין החכמים במדרש, האם נכנס הראם
לתיבת נח או לא נכנס. ובזכות זו... נתגלגל הראם לסוסיתא: «אמר
ר' יהודה: ראם לא נכנס, אבל גוריו נכנסו. ר' נחמיה אמר: לא הוא
ולא גוריו, אלא קשרו נח לתיבה והיה מתלים תלמיות (מעלה גלים)
כמן טבריה לסוסיתא» (בר"ר, ל"א).

אגדה שניה, ואף היא באותו ענין ובאותו מקור (לב, ט), מספרת
שלמרות כובד משה, היתה תיבתו של נוח שטה על-פני המים כעל
קירות כמן טבריה לסוסיתא. ורצה להגיד הדורש האחר, שקרה גם

דעת - מכללת הרצוג

והגיבה לא שקעה במים, אלא החליקה בקלות כאילו עמדה רק על של קורות ושטה במהירות, כפי ששטים בסירות מפרש ברוח המערב בים הקבוצה והחוקה מטבריה לסוסיא. אין זאת, אלא שהיה גם יושב על החוף עצמו, והוא סוסיא התחתונה, מקום המעגן והנמל. מקום זה טרם התגלה.

ימי הבית הראשון

ראשיתו של הישוב העברי וגורלו בקדמת הכנרת לויים בערפל. שהגיעו בני ישראל לעבר הירדן באמצע המאה ה"ג כבר היתה קיימת במזרח הכנרת המדינה של השבט הארמי גשור: ולא הורישו בני ישראל את הגשורי ואת המעכתי, וישב גשור ומעכת בקרב ישראל עד היום הזה (יהושע יג, ג). לראשונה צורפה קדמת הכנרת למלכות ישראל במאה העשירית. אחרי נצחוננו של דוד על הארמים, דוד לקח לו לאשה את בתו של מלך גשור, והיא ילדה לו את אבשלום, ואמנם כשהרג אבשלום את אמנון אחיו, ברח אל סבו וישב אצלו בגשור שלוש שנים. ימי השלטון העברי בחבל זה לא ארכו, וקרבות רבים התנהלו עם ארם-דמשק, שהיתה ראש הנסיכויות הארמיות.

אין ספק שבשנות השלטון הישראלי התבססה ישוב עברי שעסק גם בדיג. אין אנו יודעים מה היה גורלו של ישוב זה בזמן המלחמות הבלתי-פוסקות ולאחר נצחון ארם.

בקדמת החוף המזרחי של הכנרת נמצאים שדות-דיג עשירים, שמשכן אליהם את דייגי כל התקופות ודא הניחו שיינצר כאן חלק ריק. בכל שעת התרופפות השלטון הארמי, ובגבור יד ישראל, עברו הדייגים בסירותיהם אל מעבר לים ונאחזו בחוף המזרחי, חזונו שחור, כנראה, פעמים מספר, כשעקרה גלות אשור את המוני היהודים בעבר-הירדן ממקומותיהם, נפגע הגליל רק בחלקו. הדייגים והאיכריים נשארו בדרך-כלל במקומותיהם.

דעת - מכללת הרצוג

הר סוסיתא — מבט משדות עין גב

ראשית ימי הבית השני

תחום סוסיתא הוא לפי קבלת חכמי התלמוד "ארץ טוב" המקראית, אליה נמלט יפתח הגלעדי: "ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב" (שופטים יא ג). בספר המכבים (א, ה) מוצאים אנו אשור נוסף למהימנות מסורת זאת.

אחרי חנוכת הבית, בשנת 162 לפסה"נ, התנפלו הסורים יושבי הגלעד על הישוב היהודי בארץ טוב והרגו בו אלף נפש. את נשיהם וטפם הוליכו בשבי, ואת שללם בזו. יהודה המכבי הש לעזרת הטר ביים, הצילם, והעביר את כל מחוסרי ההגנה ליהודה. בסיפור המעשה הזה נזכר הישוב חספין, המובא גם בתלמוד כעיירה בתחום סוסיתא; זור הכפר הערבי חספין בימינו, 20 ק"מ צפונית-מזרחית

דת - מכללת הרצוג

לסוסיטא. מכאן אנו למדים, שעוד לפני מלחמת-השחרור של החש"מ נזארים כבר היה בסביבת סוסיטא ישוב עברי ניכר. יש להניח שיהודי דהן העביר רק את התושבים היהודים שהיו זקוקים להגנה, ואף הם חזרו לכפריהם ולעריהם לאחר שנתחזק שלטון החשמנאיים. שעת פרסומה של סוסיטא הגיעה לאחר שהיונים התחילו להת-ישב באזור הכנרת ולהקים ערים בסביבתה.

ערים יוניות בחוף הכנרת

משנת 332, בה נכנס אלכסנדר מוקדון בראש צבאו לארץ-ישראל, מתחילה בארץ התקופה ההלניסטית, הנמשכת עד שנת 63 לפני הספירה, שנת כיבושה של הארץ על-ידי הרומאים. מימי אלכסנדר ועד מלך יהודה המכבי (167) נמצאה הארץ תחת שלטונם של המלכים הוניים, אך השפעת ההלניסם בכל שטחי החיים נמשכה גם לאחר-מכן במשך מאות בשנים.

כיבוש המזרח על-ידי אלכסנדר פתר את בעיית צפיפות התושב בים ביון, אלפי מהגרים נהרו מיון וממוקדון לארצות המזרח. איכרים, בעלי-מלאכה, סוחרים וחסרי אמצעי-קיום אחרים. גם החיילים שהשתחררו לאחר הקרבות נשארו בארצות הכבושות ונאחזו בנחלות שקיבלו מידי מלכיהם. כל אלה הביאו אתם את אורח החיים הציבוריים הנתונים בארצם, וביחוד את ארגון העיר היונית העצמאית, שנקראה בלשונם "פוליס".

העיר היונית היתה אבטונומית, כלומר, ניתלה את עניניה לפי חוק שקבעה לעצמה, ולא היתה משועבדת לכוח היצוני כלשהו. השלטון הפנימי היה בידי אזרחי העיר. ביון היו הערים מוקמות על-ידי העם עצמו, ואילו במזרח היתה היומה לכך בידי המלך. המלך היה מארגן את הגוף החברתי שעתיד היה להקים את העיר ומסיע בבנינה. תומך בה ומעניק לה זכויות כלכליות ומסחריות, שנתנו לה את האפשרות להתבסס ולהתפתח. מלבד אזרחי העיר ישבו בה גם תר-

דעת - מכללת הרצוג

שבים רבים מחוסרי־זכויות. אלה מביניהם שהגיעו לביסוס היו רש"איים לפנות ולבקש להתקבל כאזרחים. המלכים היו מעוניינים מאד בהקמת ערים חדשות ובהגברת כוחן, כי ראו בהן את נושאות התרבות היונית ובנות־ברית נאמנות במלחמותיהם בינם לבין עצמם וב־בני־המקום המתמרדים. גם במזרח היו הערים עצמאיות בענייני־פנים ותלויות במלכים בענייני־חוץ בלבד. פקיד מיוחד מטעם המלך (אסטרטגוס) היה מתמנה לפקח על הנהלת העיר, גם הרומאים לא שינו מנהג זה. אף הם ראו בערים היוניות בנות־ברית טבעיות, ונתמכו בהן בכל שעת־כושר.

הערים החדשות לא קמו במקומות פנויים, אלא בתוך ישוב עתיק או על־ידו, והתושבים החדשים המשיכו במסורת הכלכלית של קוד־מיהם. קרבת שני הישובים, העתיק והחדש, הביאה לידי ערבוב תרבויות ואוכלוסין. בני־המקום החלו מתבוללים בקרב בני־הערים, דבקו במנהגייהם ובאליליהם, למדו את שפתם, חיקו את לבושם וחינ־כו את בניהם במוסדות־החינוך היוניים. לעומת זאת, גם היונים, שכאו

שרידי חומה ושער מהתקופה הרומאית

דעת - מכללת הרצוג

בעיקר משכבות-העם הדלות. לא יכלו לעמוד בפני תרבות-המזרח העתיקה. והשפעו עליידיה השפעה ניכרת: בהדרגה התחילו לעבוד את-אליה-המקום. אם כי הסיפוי לקרוא להם בשמות יוניים.

במרוצת הזמן התערבבו והתבלבלו שני היסודות זה בזה עד שה-עיר היונית חדלה להיות יונית על-פי מוצאה האתני ונשארה "עיר יונית" רק מבחינה ארגונית, מדינית ותרבותית. סגנון הבניה ואורח-החיים החיצוני היו יוניים, אך תוכן-החיים נשאר מזרחי.

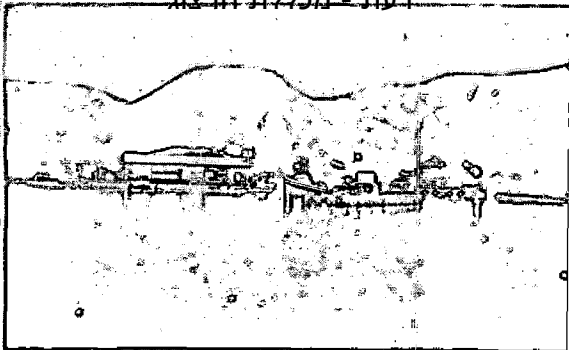
את הישוב הנכרי, הבלתי-יוני, בארץ היו בני העמים השונים שהתינונו מהר, וביחוד רב היה מספרם של הסורים, שהיגרו לארץ במאה השלישית לפני הספירה. גם יהודים ישבו בערים הנכריות הללו, וכידוע עבר גם עליהם גל ההתיינות. התלמוד קורא לעיר היונית בשם אבטוניה (בגלל האבטונומיה), וגם בשם בולגה - כשם המועצה העירונית ביונית.

30 הערים היוניות שנוסדו בארץ-ישראל בתקופה ההלניסטית הולרכו בשתי נפות: נפה אחת היתה על חוף ים התיכון ונפה שנייה קמה בעבר-הירדן המזרחי, וביחוד באזור הכנרת: היונים נמ-עכו למקום זה. כי כאן עברה הדרך המסחרית מאילת לדמשק; הי-שוב היה דליל, והאדמה פוריה ובלתי-מעובדת.

במאה השלישית לפסה"ג גדל והתחזק איפוא הישוב היוני בארץ, ובאותה תקופה נוסדו גם הערים היוניות הראשונות בחוף הכנרת.

כוסיתא החדשה

כוסיתא היונית נוסדה, כנראה, קרוב לאמצע המאה השלישית לפני הספירה, בתקופת שלטונם של מלכי בית-תלמי בארץ-ישראל. כותר הערים היוניות שבעבר-הירדן, נבנתה אף היא כעיר-מבצר בגד מלכי בית-סילבקוס, שמרכזם היה בסוריה. שלטון בית-תלמי בארץ ארך כמאה שנה. אחרי כמה מלחמות עברה הארץ, בשנת 200 לפסה"ג, מידי מלכי מצרים לידי מלכי סוריה.

העליה לסניטתא טן היס קשה כיום כשם שהיתה קשה בימי קדם

כשהתחילו היונים לחפש מקום להקמת עיר חדשה בקרבת סוסי־
תא הקדומה, לא התקשו הרבה בבחירת המקום, כי על־פני הכנרת
משקיף הר תלול, דמוי טרפציה שות־צלעות, המעורר כבוד ויראה,
והמכריז על עצמו שהוא נועד מששת ימי בראשית להיות מבצר
טבעי.

הר זה גבהו 345 מטר מעל פני הכנרת, ולו קירות זקופים,
המסתיימים בצוקי סלעים ניצבים, כחומה, רק מצד מזרח עולה
רצועת־אדמה צרה המקשרת את ההר עם רמת הגולן.
בגלל חוסר מקורות מים לא היה מקום זה מיושב קודם־לכן.
אמנם ברמת הגולן נמצאים מקורות מים, אך הרצועה המקשרת את
ההר אל הרמה אינה יורדת בשיפוע רגיל, אלא בצורת אוכף. רק

דעת - מכללת הרצוג

טכניקה משוכללת יכלה להתגבר על מכשול זה על ידי העברת המים בצנורות סגורים. משום כך גם שמש, כנראה, המקום מחודש, כשבר"ש ירד האדמה שפקדה את הסביבה נהרסה אמת-המים של העיר, ש"ת היתה ממעיין א"פיק. שרידים רבים של אמת-מים זו נמצאו בסביבתה, וכן על ההר. נוסף לאמת-המים נחצבו בעיר עשרות בורות לאגירת מים-הגשמים מגגות הבתים. בורות-אלה נשתמרו יפה עד ימינו, והם מפליאים בגדלם ובצורותיהם השונות. בולט גם הכשרון להפוך מערות טבעיות גדולות לבורות-אגירה. במרכז העיר עומדת עד היום בריכת-אגירה סגורה, אשר ארפה הוא כ-20 מטר, רחבה 5 מטרים ובה 9 מטרים. הבריכה דומה בבנינה לבריכה שבמצדה.

העיר נבנתה לפי שיטת בנין הערים בתקופה ההלניסטית. שביצורה נותנה היא דומה בערך לשיטת בנין הערים המודרניות. לארפה של העיר עבר הרחוב הראשי, כ-600 מטר ארפו. חצו אותו רחובות ישרים ומקבילים, בנויים במרחק שווה זה מזה. רוחב העיר במרכזה היה כ-250 מטר. בקצוות היה רחבה צר יותר, וכך קיבלה העיר צורת גיאומטרית ונחלקה לרבעים. שרידי הרחוב הראשי נשתמרו יפה עד ימינו. הרחובות האחרים נתגלו על ידי צילומי-אוויר. שרידי חומות העיר, שנבנו על צוקי הסלעים, ומגדלי-השמירה, אף הם עדיין ניכרים יפה. שני שערים היו בשני קצות הרחוב הראשי: מהשער המזרחי המבוצר במגדלים הוליכה בנהל דרך שירדה אל חוף הים. פתח השער המערבי פנה לים. עדיין הוא ניצב מול השבילים התלולים, הקשים לעליה. שרידי העבר מהתקופה הרומאית והביזנטית פזורים על-פני כל ההר; כותרות מפוארות, עמודי גרניט ותלי מפולת של בניני-ציבור בנויים אבן-גזית גדולה; הם מספרים למבקר על פארה והדרה של העיר בימים עברו. על יפיה של העיר באותה תקופה יש לנו עדות ספרותית מפי הרומאי פליניוס, בן המאה הראשונה לספירה.

דעת - מכללת הרצוג

שכירת העיר

היונים תירגמו את השם הארמי העתיק סוסיאתא — שפירושו סוס — להיפוס (ביונית — סוס). בשם זה נזכרת העיר פעמים אצל פליניוס. הכרוניקאי הביזנטי סינקלוס מזכיר את היפוס ברשימת הכיבושים של אלכסנדר ינאי. לעומת זאת, מוצאים אנו בשמו (האונומסטיקון) של אבסביוס, הגמון קיסריה במאת הרביעי עיר לספירה, תרגום מדויק של השם בצורת היפה — סוסה. בימי מלכישוריה הסילבקים נקראה סוסיאתא, כדוגמת ערים יוניות אחרות, בשם המלכותי — אנטיוכיה. עובדה זו נודעה לנו מתוך מטבעות העיר מהמאה השניה לספירה, שעליהם חקוקה הכתובת היונית המקוצרת, שמשמעותה ותרגומה הוא: "האנטיוכיים (שנקראו) לפנים ההיפוסיים, קדושה ועיר מקלט". אך למרות כל אלה נשתמר בפי העם השם הארמי הקדום, הנזכר כמה פעמים בתלמוד: סוסיתה — סוסיאתא. ובמדרש (שהש"ר ב' ב') בתוספת נון, הנפוצה בצפון הארץ (סוסיתן). במקורות הערביים נקראת העיר בשם סוסייה. שם זה השתמר עד ימינו בחירבת סוסייה, הנמצאת באמצע הדרך בין הר סוסיתא לאפיל. המקום עדיין לא נחקר, ומשום כך גם לא יודע לנו מה היה בו בימי־קדם: חוה, פרבר חקלאי של העיר או העיירה המחוזית סוסייה, שעברה לכאן לאחר שנחרבה העיר העתיקה בתקופה הערבית.

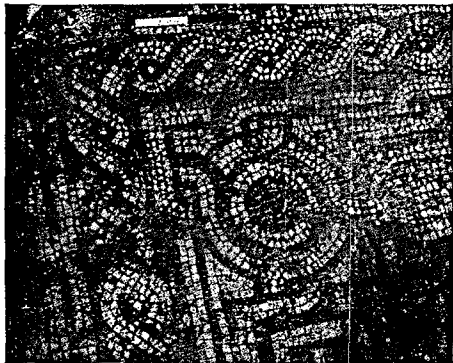
תחומה של סוסיאתא

ככל עיר יונית עצמאית הרחיבה גם סוסיאתא את השפעתה על העיירות והכפרים שמסביבה, והביאה אותם תחת כנפי שלטונה החרקי והכלכלי. אזור כגון זה, הכפוף לעיר מרכזית, והמשלם לה מסים, נקרא בלשון התלמוד בשם "תחום". יוסף בן מתתיהו קורא לתחום סוסיאתא־היפוס בשם היפנה. תחומה של סוסיאתא נזכר בצורה משובשת למדי בתוספתא ובירושלמי, אולם לאחר תיקוני־נוסחאות

דעת - מכללת הרצוג

שוגים אפשר לזהות כמה ישובים עתיקים בתוכו, וביניהם את הכפר
ח ס פ ין שכבר נזכר בקשר למלחמת יהודה המכבי בסביבה זו, וכן
את כפר חרוב, הוא כפר חאריב הערבי, הנשקף בימינו מחומת
הגולן מעל לעין-גב. לפי הרשימות הנ"ל מגדירים את גבולות תחומה
של סוסיטא לערך כך: בצפון ואדי סמפ (נחל הדגים); במזרח —
נהר רוקאד, עד השתפכו לירמוך; לגבי הגבול הדרומי, שנגע
בתחום העיר היוונית גדר, כעת אוס-קיס, נחלקו דעות החוקרים.
ונראים הדברים, שהקצה הדרומי של הכנרת היה בתחום העיר גדר,
והגבול בין שתי הערים עבר אי-שם דרומה לכפר הערבי הנטוש
ס מ ר ה. כמה טמוכין לכך: א) על מטבע אחד של העיר גדר חקוק

רצפת-הפסיפס שנתגלתה בעת חשיפת הכנסייה הביזנטית בשנת 1954

דעת - מכללת הרצוג

קרבת ששעשועים ימי מעל-גבי סירות. והרי זו מעין הוכחה על קרבתו של לתחום גדר לכנרת; (ב) אין זה מתקבל על הדעת, שלעיר גדולה כגדר לא תהיה גישה לכנרת, ששימשה באותו זמן עורק-תחבורה חשוב, ושעל-ידי עברה הדרך מטבריה לתחום גדר.

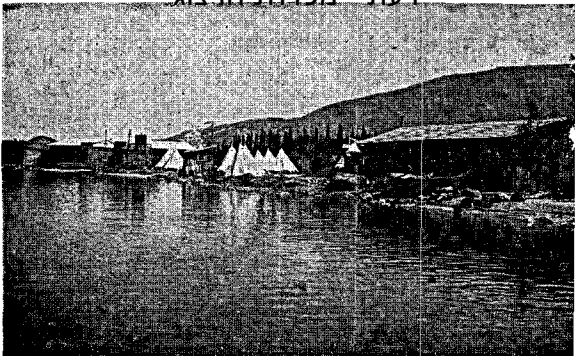
ארחון העיר ומוסדותיה

ככל הערים היוניות היתה גם סוסיתא מאורגנת כדוגמת "פוליס", ועמדה ברשות עצמה כלפי פנים. אורחי העיר בחרו באסיפות הכל-ליות של האורחים ("הדמוס") את המועצה העירונית ("בולחה") ואת נושאי המשרות השונות. למועצה היתה הסמכות לטבוע מטבעות. על צד האחז מופיע כמעט תמיד סוס.

תושבי סוסיתא עסקו במסחר ובמלאכה, בחקלאות, בדיג ובי-ספנות. מספר תושביה אינו ידוע לנו, וניתן רק לשער על-פי גודל שטחה (600 מטר — אורך, 200 מטר — רוחב ממוצע), ומתוך השוואה עם ערים אחרות. שרידי העיר מעידים, שבניניה עמדו גם במדרד הדרומי של ההר, וכנראה גם בנחל עצמו. צלעות ההר התלוי לוח היו מכוסות טירסות מעובדות, הניכרות יפה אף בימינו. במגדל, שלא היו לה זכויות מסחריות כמו לערים היוניות, היו לפי עדותו של יוסף בן מתתיהו 40.000 תושבים. אם כן, נוכל לשער שגם סוסיתא, על כל חלקיה ופרבריה, מנתה לפחות בין רבבה לשתים.

ככלל עיר יונית היו גם בסוסיתא בנייני-ציבור מפוארים ומ-קולטים בשורות עמודים. שרידיהם של בנייני-פאר אלה ניצבים עד-היום במקומם. בכיכר העירונית שבמרכז העיר, על-יד הרחוב הראשי, נשאר עומד בחלקו בנין-מידות, בנוי אבני-גזית ענקיות. על-ידו מפוזרים עמודי-הגרניט שפיארו אותו. היתה כאן מזרקה ציבורית בת קומתים בשם ניםפיאון, כי קישטו ופיארו אותה פסלי נימפות, כלומר אלילות-המים. בשקעים הנוצדים לכך בבנין עמדו פסלי אדם וחיות; מפיותיהם, ואף מאבריהם האחרים, בקצו סילוני מים. על-יד הנימפיאון נסתיימה אמת-המים, שהיתה מקושטת בחלקיה

שעה שנוסדה עי'גב לא ניכרו שרידי נמלה של סוסי'תא, וגם עיוס אין
אנו יודעים היכן היה מקומו

הנגלים. כמה מקישוטים אלה נתגלו כשהם מפוזרים בסביבה. המים
שזרמו מהמזרקות נאגרו וירדו לבריכה המרכזית שלרגלי הבנין. בנין
המזרקה דומה במבנהו לבנין שנמצא בגרש, ושנבנה במאה השניה
לספירת. על-פיו גם נקבע לאיו מטרם שימש בעבר. במרחק-מה
מזרחה עמד בית-המרחץ הציבורי. אף ממנו עדיין נותרו חל-
קים רבים. מול שני הבנינים הציבוריים הללו, מעבר לרחוב הראשי,
נמצא שטח נרחב, הזרוע שרידים רבים של בנין מפואר אחר: כו-
תרות, עמודים, אימנות, מוזה וכד'. פה התנוסס, כנראה, מקדש רב-
פאר לאלה העירונית. בפינה הצפונית-מזרחית של העיר מזדקר תלו
של בנין ענקי נוסף, שמטרתו בלתי-ידועה לנו. תל זה והנימפי-
און הם שתי הנקודות הבולטות ביותר למרחוק בשטח העיר.

דעת - מכללת הרצוג

בתיאטרון העיר, שמקומו טרם נתגלה, נערכו ההצגות והשע-
שעים, התחרויות הספורטיביות וההתגוששויות. ודאי לא נעדרו
בזמננו גם מוסדות החינוך, הגופני והצבאי. אף הים הקרוב הוסיף גוון
משלו לתרבות-הגוף והשעשועים של העיר. הנוער קיבל חינוך ספור-
טובניימי, כפי ששוב מעידים מטבעות העיר גדר, המתארים קרב-
שעשוע ימי. לעשירי העיר היו ספינות-טיול נהדרות, כמנהג הימים
ההם.

אורחי העיר היו יונים, או סורים ובני עמים אחרים שהתינון;
ביתכם ישבו גם יהודים, והיה להם, כנראה, רובע משלהם. רוב היהודי-
דום ישבו בעיר התחתית, והיו חסרי זכויות אזרח. בערים היוניות,
כגון גדר וגרש, נמצאו גם שרידי בתי-כנסת, ובודאי היה בית-
כנסת גם בסוסיתא.

בית-הקברות — „הנקרופוליס“ (עיר-המתים) — נמצא על גבעה
במעלה עברו השני של נחל גיאמוסיה, שממול לעיר; היא נקראת בפי
אנשי עיר-גב בשם „גבעת-המערות“, בגלל מערות הקברים
המרובות המצויות שם. המערות נשדדו מזמן ועתה הן ריקות. את
מלחי העיר היו קוברים אז גם במורדות ההר עצמו. בוכי קברים
בזנטיים נתגלו במקום בשעת סלילת הדרך החדשה.

נחל סוסיתא

מהתלמוד ידוע לנו שקשרי-מסחר הדוקים היו קיימים בין טבר-
יה לבין סוסיתא בדרך הים. כך היו מביאים דרך סוסיתא תבואה מחוץ-
לארץ לטבריה. לפי גירסה אחרת היתה סוסיתא משווקת בטבריה
בעלי-בית (ירוש', שביעית ח, ג). הקשר בין שתי הערים היה מהיר
וקבוע, הואיל ובמשך רוב חדשי השנה, משעות הצהריים ועד רדת
הלילה, נושבת בקביעות רוח מערבית איתנה, הנותנת אפשרות הפ-
לה קלה ומהירה בסירת-מפרש מטבריה לסוסיתא. הדרך בחזרה
אינה קלה, כי ברוח הדרומית הלילית אפשר להעזר רק במקצת.

דעת - מכללת הרצוג

לכן נוצר המשל המקובל "כמן טבריה לסוסיתא" ולא להיפך. מכל מקום, יש להסיק מכאן שהיה נמל גם לסוסיתא, ויש כמה דמויות נוספים לכך: (א) הכביש הרומאי העובר בגבול המשק מוביל ישר לחוף הים; (ב) השם הערבי לשטח המשק הוא — אולמינה — הנמל, ואין להתפלא שלא נתגלו שרידי נמל זה. הכנרת סוערת מאד, וגליה ההרסניים מחבלים בקירות החזקים ביותר. אילולא חזרו מדי פעם אנשי עין-גב וחזיקו את המזח שלהם — היה אף הוא יוצא מכלל שימוש תוך שנים ספורות בלבד. המזח של מלון "גלי כנרת" בטבריה נהרס מסערה אחת. השם מעיד איפוא, כי בבואם עדיין מצאו הערבים נמל, אולם מאחר שלא דאגו לתיקונו ולהחזקתו, נמחה במרוצת ה- שנים בלי להשאיר שריד.

סוסיתא המיוהדת

לראשונה היה יחס הנכרים אל היהודים בסוסיתא כיחסו של רוב בטוח בזכויותיו למיעוט בלתי-מתחרה, בן דת אחרת, שאינו מהווה סכנה. אך לאחר מרד החשמונאים השתנו היחסים תכלית שינוי, כבר ראינו, שלאחר חנוכת הבית פרצו מאורעות-דמים בתחום סוסיתא, עם חידוש המדינה על-ידי החשמונאים הגיעו ימים קשים לערים היוניות בארץ. מלכי בית החשמונאים הבינו שקיומה הכלכלי והמדיני של המדינה הצעירה והתפתחותה תלויים בכיבוש הערים הנכריות, צוררות ישראל ותרבותן, שהחזיקו בעמדות-מפתח מונופוליסטיות

מטבעות סוסיתא הרומאית ועליהם ראש סוס או סוס דוהר

דעת - מכללת הרצוג

במסחר ובקשרים עם העולם החיצוני, ושניצלו במרץ את זכויות היתר שהעניקו להן המלכים היוניים. מכאן, שהמלחמה בין שני המלכות היתה בלתי-נמנעת. המשבר הגיע לשיאו בימי המלך אלכסנדר דר' ינאי (103—76 לפני הספירה), שכבש כמעט את כל הערים הליוניות והחזיר את המדינה לגבולותיה הנרחבים. הוא שיתרר את הספרים מעול היונים הזרים והחזירם לידי בעליהם — תושבי-הארץ הקדמונים. השנים 83—80 נחרתו בדם ואש בתולדות הערים היוניות בכבר-הירדן הצפוני; בשנים אלו נכבשה גם סוסיטא על-ידי צבא החשמונאים. גדר נהרסה ופילוריה — בית-ירח נכבשה אף היא. סוסיטא ושאר הערים הנכריות אבדו את עצמאותן וצורפו למדינה העברית. מדיניותם של החשמונאים היתה לגייר בכוח את העמים הנכבשים, כדי להגביר את מספרם המועט של היהודים. החשמונאים האמינו, כי בלי גיור התושבים לא יישארו כיבושיהם בנדיהם; לתושבי הערים היוניות ניתנה הברירה: להתיהד או לעזוב. התבקים במנהגי יון ובחיי העיר החפשית עזבו, והנשארים נתייחדו מצונו או מאונס. וכך היתה גם סוסיטא לעיר מיוחדת והשלטון בה עבר בשלטונו לידי המחזיקים בדת השלטון — לדת היהודית. בימיה של שלומציון המלכה (76—67), שמלכה לאחר מות אלכסנדר בעלה, גלל הישוב העברי ערים הכבושות והתעשר עושר רב מניצול שלל מלחמות אלכסנדר ומעמדות-המפתח המסחריות המכניסות. לאחר מות המלכה פרצו ריב-אחים ומלחמות-אזרחים בארץ. תוך כדי מהומות אלה הופיעו הרומאים בארץ.

בברית הדיקאפוליס

בשנת 64 לפני הספירה הופיע בסוריה המצביא הרומאי פומפיוס, שכבש וסיפח את המזרח לאימפריה הרומאית. ב־63 לפסג' כבש את הארץ, בניצלו את מלחמת-האזרחים בתוכה. מיד החל לעשות סדרים חדשים וקיפץ בגבולות המדינה. בין השאר קרע מעליה את

חפירות בית־דור

הערים ההלניסטיות והחזיר להן את עצמאותן. במלחמה שבין הערים היווניות ליהודים עמד עתה השלטון לצד היוונים, מאחר והיו בני ברית טבעיים לתרבות רומא ולשלטונה. באותה תקופה הוצאה סור־סיתא מידי היהודים וסופחה לנציבות סוריה. לאות הכרת טובה לפומפיוס ולזכר פעלו התחילו תושבי סוסיתא הנכרים במנין־שנים חדש, שתחילתו בשנת 63, שנת שחרורם. כך מתחילה בסוסיתא הספירה הפומפיאנית, וראשו של פומפיוס מופיע על מטבעות העיר. כפי שיסתבר להלן, עוד החזיקו תושבי העיר במנין זה בסוף המאה השישית לספירה. פומפיוס ליכד את הערים היווניות המפוררות ליחידה פוליטית אחת שנקראה בשם דיקאפוליס — „ברית עשר הערים“ — כמספר בנות־הברית. גוף זה צריך היה לשמש בלם להתפשטות היהדות.

דעת - מכללת הרצוג

אך כעבור 33 שנים חזרת סוסיטא שוב לירי מלך יהודי. כש-
הברו הורדוס למלך ביהודה לא ניתנו לו תחילה ערי הדיקאפוליס,
אך מלך עריץ ומוכשר זה ידע להתאים את עצמו לשינוי העתים
וקשאת חן בעיני השליטים הרומאים המתחלפים. בשנת 30 לפני
הספירה החזיר לו הקיסר אבגוסטוס את הערים היוניות, שנכבשו
בזמנו של אלכסנדר ינאי. שנות שלטונו של הורדוס היו שנות רננה
מקלית ובנין. הוא הביא עולים רבים מבבל והשיב אותם בגולן.
גם הישוב העברי התחזק בתחום סוסיטא. 26 שנים נמשך השלטון
היהודי בעיר. אחרי מותו של הורדוס (4 לפסה"ג) חזרה סוסיטא
לצניבות סוריה.

הכנרת בימי המלחמה ברומאים

בימי המלחמה ברומא, שהתחוללה בשנים 66—70 לספירה,
היתה סביבת הכנרת גיא-חיוון למאורעות דרמטיים ומכריעים בתול-
דת עמנו.

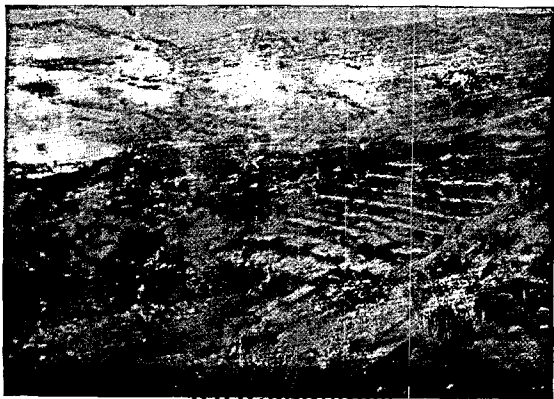
באותה תקופה היו חופי הכנרת מחולקים בין ארבע רשויות
שונות: הפינה הדרומית-מזרחית של הכנרת היתה בתחום שלטונה
של העיר היונית גדר, כעת הכפר הערבי אוסיקיס מעל לאל-חמה.
עבר זו דמתה בכל לשכנתה-אחותה סוסיטא. שתיהן כאחת צררו את
היהודים והתנגדו במיוחד לעצמאותם. לכן יובן מאליו, שערים אלו
התנגדו למורדים בשלטון רומא, והפריעו לנתיניהם היהודים להצטרף
אליהם או לסייע בידיהם. צפונה לתחום סוסיטא, עד לירדן היה חוף
הכנרת בתחום שלטונו של המלך היהודי אגריפס ב', שמדינתו הש-
תרעה על-פני שטח נרחב של עבר-הירדן הצפוני (גולן, בשן וארגוב).
אגריפס ב' היה עבדם הנאמן של הרומאים, שבזכותם מלך, ושיתף
אתם פעולה במלחמה בבני-עמו. בחוף זה ישבו יהודים רבים בעיר
היונית בית-צידה ובכפרים הרבים שבבקעת ביטחה הפוריה.

דעת - מכללת הרצוג

אף על יהודים אלה נאסר על-ידי מלכם להצטרף אל המורדים בשלטון רומא.

הצד המערבי של הים נמצא בתחומה של העיר טבריה, שישובה היה עברי ברובו. בראשית המלחמה היתה העיר מיוזנת למחצה וכוחם של היונים והיהודים המתיונים, מתנגדי המלחמה ברומאים, היה רב. בקצה הדרומי-מערבי של הים, במוצא הירדן, עמדו שתי הערים-האחיות בית-ירח וצנברי. אף ערים אלו היו יוניות בחלקן, וכוחם של רודפי-השלום עם הרומאים היה גם כאן גדול מכוחם של המורדים. לעומת זאת, היה הישוב שמצפון לטבריה עברי יותר. בקרבת המושבה מגדל של ימינו עמדה אז העיר העברית הגדולה מגדל, שיוסף בן מתתיהו מונה בה 40,000 תושבים. גם הערים גניסר וכפר נחום היו בעלות אוכל עברי מובהק.

שרידי תיאטרון בגדה, שכנתה של סוסיחא, שתימן היו בברית הדיקאפוליס וחיו עוינות ליהודים

דעת - מכללת הרצוג

מלבד הערים האלה ישבו יהודים רבים בקרבת הכנרת בכפרים הרבים שהקיפוה בטבעת הדוקה. את מספר תושבי חוף הכנרת אומרים באותה תקופה ב־200,000 נפש, ורובם יהודים. רב היה בניהם מספר המתפרנסים מן הכנרת עצמה. מאות דייגים עברו שישבו בכל ישובי החוף מצאו את מחיתם מן הים.

כן שימשה הכנרת, ששכנה בלב ישוב גדול וצפוף, כעורק־תחבורה חשוב בין החופים מרובי־האוכלוסין. על־פניה שטו מאות כ־שייט למיניהם: סירות־דוגה, ספינות תחבורה ומשא, אניות טיול ושעועים של עשירי הערים, ובשעת־חירום גם אניות־מלחמה. כאמור לעיל רב היה מספר הנכרים שישבו בערים מסביב לכנרת, אך רובם של יורדי הכנרת — הדייגים והספנים — היו יהודים. מבין מסתבר ערכה הצבאי הרב של הסביבה בעיני היהודים והרומאים כאחד.

לא כל העם היה, כאמור, מלוכד בדעתו בדבר המלחמה ברומא. באזור הכנרת היו הספנים והדייגים הלוחמים הקנאים ברומאים. זמן מועט לפני פרוץ המלחמה היתה מפלגת הספנים המפלגה החזקה ביותר בטבריה, וסביבה התרכזו כל המוכנים להילחם במשעבד הרומאי.

ראש הספנים — ישוע־בן־צפאי — ששימש זמן־מה גם כראש העיר, ניתל את פעולות המלחמה של הספנים ביבשה ובים והיה לזרז החיה של המרד באזור הכנרת.

לאחר שהחלו פעולות־האיכה התלקחה אש השנאה בין היהודים לנכרים בערים ההלניסטיות בארץ־ישראל ובמדינות הקרובות. במקומות בהם נמצאו אוכלוסין מעורבים התחילו שחיתות הנדיות. בטבריה יוצאים הספנים והדייגים בפקוד מנהיגם והורגים את כל הזונים יושבי העיר, ויוסטוס בן פסטוס איש טבריה יוצא בראש המון ועושה שפטים ושמות בעירות הנכרים ובכפריהם שבתחום ססיתא וגדר, אך אל הערים עצמן לא הצליח לחדור. כתגובה על כך

שרידי בית הכנסת בחמת גדר. יש להניח כי בית כנסת מעין זה היה גם בוסיתא קמו הסורים שבתוך גדר וסוסיתא ורצחו את היהודים שכניהם ואת הנותרים בחיים השליכו לכלא.

מטעם השלטונות המרכזיים בירושלים נשלח באותו זמן יוסף בן מתתיהו לארגן ולהכין את הגליל לקראת ההתמודדות הקרובה עם הרומאים. יוסף ביצר את הערים, גייס וצייד אנשים, ואימן צבא הגנה בין החיילות שהוקמו היתה גם יחידה ימית מיוחדת, מורכבת מספנים ודייגים, שהשתמשו בסירות דיג והובלה. יחידה זו — שאפשר לקרוא בשם ציי המלחמה העברי של הכנרת — היתה לעזר רב בשעת הקרבות מסביב לים. בסיסה היה בעיר מגדל. שמה המלא מגדל הדגים. מעיד כי היתה מיושבת דייגים. הם נשארו נאמנים למלחמה ברומאים עד סיומה המר. בספינותיו הקלות היה מחיש צי זה תגבורת לנקודת התורפה. היה מטריד מצד הים את הרומאים המתבצרים וגם נלחם בהם פנים אל פנים בקרב ימי. באחת הפעולות

הכתובת ברצפת בית הכנסת של חמת גדר, בה נזכרת סוסיא

נגד העיר טבריה, שרצתה לעבור לצד הרומאים, השתתפו. לפי דברי יוסף 230 סירות, ובבתיאחת הועברו בהן 2400 אסירים.

בינתיים התקרבו המאורעות במהירות לסיומם הטרגי. הרומאים השלימו את הכנותיהם לדיכוי המרד, והחלו הקרבות בגליל. לאחר נפילת יטבת הגיעה שעתה של הכנרת. בראש חיל בן 60,000 איש עלה אספסינוס מעכו לבית שאן, וטבריה מיהרה לפתוח את שעריה לפני הרומאים ולהיכנע. אך הקנאים החליטו להמשיך במלחמתם. הם עברו בדרך הים למגדל, ולא נכנעו גם כאשר פרץ האויב לתוכה. הם עלו על ספינותיהם והוסיפו להילחם. היתה זו מערכה שאת תוצאותיה אפשר היה לחזות מראש: מעטים נגד רבים וחסרי־נשק נגד ציוד מושלם המשיכו הדייגים בקרב, כשכל החוף נתון בידי האויב. כדי להכות את הלוחמים בים ציוה טיטוס לבנות צי־מלחמה של אניות כבדות, והושיב בהן את חייליו. מחיריך תיאור המערכה בפני יוסף בן־מתתיהו: „היהודים אשר נדחפו אל הסירות לא יכלו עור לחזור אל היבשה למען הימלט על נפשם. כי שם ארבו להם צריהם בכל מקום, וגם להילחם עם שונאיהם פנים אל פנים לא יכלו, כי סירותיהם היו קטנות, כדרך סירות השוודים, ולא היה בהן כוח לעמוד בפני ספינות האויבים. הם טובבו מרחוק את הספינות, ויש אשר קרבו אליהן מעט והשליכו אבנים ברומאים ממרחק, או עברו עליהן למען הכותם מקרוב. אולם גם בזה וגם הרבו לעשות רעה לעצמם, כי בהשליכם אבנים לא השיגו דבר, מלבד אשר צללו כלי-

דעת - מכללת הרצוג

נשק שונאיהם בכל פעם אשר פגעה בהם האבן — ולעומת זאת שמו עצמם מטרה לקלעי האויב... הטובעים הצפים על-פני המים נהרגו בחצי האויבים, או נחנקו תחת כובד ספינותיהם. וכאשר אחז איש או בד-עצה בקיר ספינת האויב, קיצצו הרומאים את ידיו, או כרתו את ראשו... וצבע היאור היה אדום מדם וכולו היה מלא שברי ספינות מנופצות וגם פגרי אדם נפוחים".

לאחר מיגור הספנים — הרוח החיה של המרד בסביבת הכנרת — החלה הפרשת האיומה של הענשת המורדים. בין השבויים שנמכרו לעבדים נזכרים גם בני סוסיתא. למרות איסור הנהלת העיר משתתפים יהודי סוסיתא עם שאר בני-עמם במלחמת-הגבורה לפריקת עולה של רומא.

תקופת התלמוד

במרוצת הזמן התאושש הישוב העברי שמסביב לים ממראות המלחמה. הוא גדל במיוחד לאחר מרד בר-כוכבא, כשהגיע אליו זרם

וְדַכְרִין לְטַב רַב תְּנַחֻם הַלְוִי בֶן רַחֲלֵיפָה דְהַב
חַד טְרַיְמִסִּין וְדְכִיר לְטַב מוֹנִיקָה דְסוּסִיתָא צְפוּרִיָּה
וְקִנְיָרוֹס פִּזְטְרִיק דְ(ב)פֶר עֲקִבְיָה וְיוֹסֵה בֶר דּוֹסֶתִי
דְמִן כְּפֶר נַחֻם דִּיהֲבוֹן תְּלַת־הוֹן תְּלַת גְּרַמִּין מֶלֶךְ
עַלמָה יִתָּן בְּרַכְתָּהּ בְּעַמְלָהוֹן אֲמֵן אֲמֵן סְלָה שְׁלוֹם
וְדְכִיר לְטַב יוֹדֵן אַרְדָּה מִן חִימָאִים (ו) דִּיהֲב תְּלַת
וְדְכִרִין לְטַב אַרְבִּילִי דִּיהֲבוֹן מַחִיתָהוֹן מֶלֶךְ
עַלמָה יִתָּן בְּרַכְתָּהּ בְּעַמְלָהוֹן אֲמֵן אֲמֵן סְלָה.

תוכן הכתובת

דעת - מכללת הרצוג

פליטי החרב מיהודה השדודה, ונראים הדברים, שגם הישוב בסוסיתא התחדש מהר. בתלמוד נזכרת סוסיתא כעיר שיש בה יהודים וש"רובה גויים" (ירוש' כתובות פב, כו). במאה השלישית נקטו הקיסרים הרומאים במדיניות פיוס כלפי היהודים, וחלה פריחה כלכלית גדולה גם בעבריה הירדן המזרחי. באותה תקופה הוקמו בתי-כנסת חדשים ומפוארים מסביב לים, וייתכן שגם יהודי סוסיתא הקימו לעצמם בית-כנסת. החל מראשית המאה השלישית היתה טבריה מרכזם של יהודי הארץ ויהודי התפוצות, וכבר ראינו שקשרים הדוקים היו קיימים בין שתי הערים, וכי היא נזכרת בתלמוד ובמדרשים. מדי ערב, כאשר בטבריה הגמוכה יותר כבר שוקעת השמש מאחורי ההרים, עדין מוארת סוסיתא בזהב השמש השוקעת, ולכן היה הביטוי "השמש היתה על סוסיתא" (יומא ג, א) שגור בפי העם להגדרת שעתו של היום.

היהודים שבסוסיתא בוו לשכניהם, שלא הצטיינו במידות מוסריות והיו שטופי-זימה. על כך מוצאים אנו ידיעה ברורה ומעניינת במדרש (פסיקתא דרב כהנא כא, יז). הדרשן המפורסם רבי תנחומא, מסוף המאה השלישית, רוצה להוכיח שכל העובר על הדיברה "לא תחמוד" עובר גם על הדיברה "כבד את אביך ואת אמך". כראיה לכך הוא מביא את המעשה הבא:

"גיוס מן גדר ולוקוס מן סוסיתא היו מתגנבים אלו בנשותיהם של אלו ואלו בנשותיהם של אלו. לימים נפלה קטטה ביניהם, זה הרג את אביו וסבור שאינו אביו". רצה להגיד בזה: היו שתי כנופיות ליסטים, אחת בעיר גדר ובראשה עמד גיוס והשניה בסוסיתא ובראשה לוקוס. והיו שתי הכנופיות נוהגות להתנפל על העתים היריבות ולחטוף נשים. וקרה שאשה שהתעברה בסוסיתא ילדה בגדר והבן גדל בה וחשב עצמו לאורח העיר. כעבור שנים נפלה קטטה בין שתי הערים, והבן שכבר הגיע ל"מעשים טובים" השתתף במריבה והרג בלא יודעין את אביו בצד שכנגד. כאלה היו "שעשועי-הלילה" של יושבי סוסיתא הנכרים...

דעת - מכללת הרצוג

תחומה של סוסיתא לא נכלל בגבולות הדתיים של הארץ, והמצוות התלויות בארץ לא חלו עליה. אך מכיון שהיה בה ישוב עברי גדול בימי בית שני ולאחריו, נחשבו סוסיתא וחברותיה כאילו "מובלעות בארץ ישראל" ואין בהן משום "ארץ העמים" הטמאה. אך בגלל הנכרים שבסביבתה פטרו החכמים את רוב יהודי התחום מתרומות וממעשרות, ורק תשע ערים היו חייבות בהן. משום שהיו יהודיות לגמרי. בין העיירות החייבות בתרומות היו כפר חרובה וצמח. ורבי יהודה הנשיא פטר גם את צמח. ומשום כך דרשו חכמינו שתחום סוסיתא נקרא בשם "ארץ טוב", משום שפטור הוא ממעשרות ומתרומות (ירוש', שביעית י, א).

תקופת השלטון הנוצרי

כשהנצרות נעשתה דת המדינה הורעו היחסים בין טבריה לסוסיתא. סוסיתא, על רוב תושביה עובדי האלילים, נהפכה בנקל למרכז נוצרי. ולעומתה התנגדה טבריה בכל תוקף לדת החדשה המתפשטת, והוסיפה לשמש מרכז דוחני לכל ישראל. מדי שבת ומועד היו בני סוסיתא הנכרית עוברים את הים ובאים להציק ליהודי טבריה ולהתעלל בהם. וכך קיבל צירוף שמות שתי הערים מובן חדש לגמרי. במקום המשל "כמן טבריה לסוסיתא", שהצביע על קשרי מסחר וחברה מהירים וקבועים, בא המשל "כסוסיתא לטבריה", ופירושו ישוב נכרי המציק לישוב העברי השכן. דברי האמורא רבי איבו, מהמאה החמישית, הקובל על תעלולי הנכרים המקיפים את ישראל מסביב ומציקים לו "כגון סוסיתא לטבריה", נזכרים חמש פעמים בתלמוד ובמדרש, המביאים עוד כמה זוגות של ישובים כאלו.

הישוב העברי לא פסק בסוסיתא גם בתקופת ביצנץ, ואליה עברו לגור גם יהודים ממקומות אחרים. עובדה זו גודעה לנו מתוך שרידי בית הכנסת בחמת גדר (אליחמה), שהוקם בסוף המאה החמישית.

דת - מכללת הרצוג

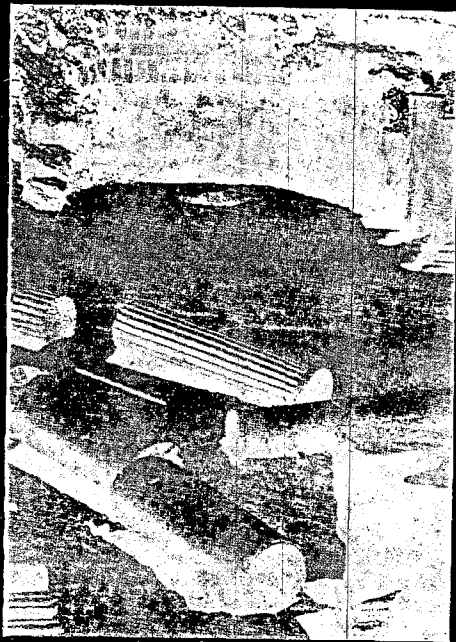
הצפת הפסיפס של אולם התפילה היתה קבועה כתובת ארמית המינה את שמות המתרחצים היהודים, שנדבו להקמת הבית. ביניהם נזכר גם שמו של יהודי מסוסיטא, שנשא שם יוני בעל צורה ארמית — מוניקה. הכתובת מזכירה במיוחד שמוניקה זה עבר לסוסיטא מעיר אחרת.

הידיעות על סוסיטא הביזנטית הן דלות. ידוע רק שלכינוסי הברשופים, שהתקיימו בירושלים בשנים 518 ו-538, שלחה סוסיטא מה פעם נציגים. החפירות שנערכו בהר בשנים האחרונות מעידות גם שבעיר היתה פעילות דתית גדולה. עד כה כבר נתגלו במקום 5 בכנסיות נוצריות. אחת מהן, שנחפרה בחלקה, היא כנסיית בסיליקי מפארת וגדולת-ממדים. בכנסייה גדולה יותר, שהיתה סמוכה לבסיס לילי הנזכרת, וששימשה גם כמקום טבילה, נתגלתה כתובת עם תאריך פומפיאני, ולפיה מסתבר שנבנתה בסוף המאה הששית. ערכה ההיסטורי של הכתובת הזאת הוא רב. ממנה נודע לנו, שמדוך מאד לכבוש הערבי עדיין היה המצב בעיר כתיקונו, שהרי תושביה עסקו בהקמת בנינים ציבוריים.

התקופה הערבית

סוסיטא נכבשה על-ידי הערבים בשנת 635. לפי דברי ההיסטוריון הערבי אלי-בלאדרי, בספרו „ספר כיבוש הארצות“, נפלה העיר ללא מלחמה בידי המפקד שורתביל בן חסנה. תושבי העיר השלימו את לאחרי שתבטיח להם שלא יגע בהם לרעה, וכן לא יפגע ברכושם, בילדיהם, בכנסיותיהם ובבתיהם. הוצו מאשר בבנינים של הבורחים ושל הלוחמים בשורות צבא ביצוק. תביעתו הנוספת של שורתביל היתה קבלת מקום מתאים למסגד. אגב, אלה היו התנאים גם בכיבושן של טבריה, אפיק, בית-שאן וכל הגולן.

כמה זמן עמדה העיר הערבית על תלה אין אנו יודעים. מקור ערבי מהמאה הח' מזכיר את סוסיטה כעיר-מחוז בגליל הירדן.

שרידי הכנסיה הביזנטית שנתגלו לאחרונה בסוסיטא

דעת - מכללת הרצוג

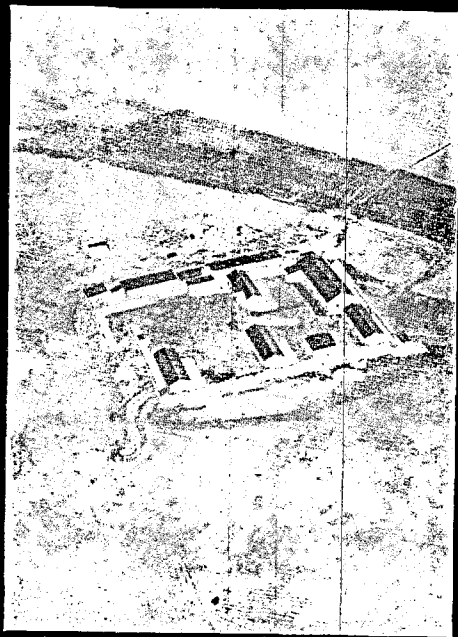
לעומת זאת לא נמצאו עד כה על ההר שרידים שיעידו על קיומו של ישוב ערבי במקום בתקופה זו. לכן יש המשערים שהעיר הערבית נטשה את ההר לאחר שרעידת-אדמה קשה החריבה את אמת-המים של העיר, והיא עברה מזוהת, לרמת החפירות הוכיחה בבירור, שהעיר סבלה רבות מרעידות-אדמה. מאידך גיסא, מעידים סימנים שונים שנטישתה של העיר לא היתה פתאומית מחמת פורענות כלשהי, אלא איטית והדרגתית. קשה איפוא לקבוע מה היה בדיוק סופה של העיר. רק חפירות נוספות בהר ובסביבתו יוכלו לשפוך אור נוסף על הבעיה.

בזמן התורכים עמד על הגבעה הסמוכה לכנרת, הנמצאת כיום בגבולות עין-גב, "חאן", כלומר אכסניה לשיירות ועוברות-אורח. המקום מסומן במפות בשם ח'רבת אלעאשק, ובפי אנשי המקום נבטלה הצלמניה. לפני 65 שנה עדיין ראה החוקר שומאכר את יסודות החאן. השם הערבי הוא רומנטי, פירושו — חורבות החושק. החורבה נקראה, לפי האגדה הרווחת בקרב תושבי-הסביבה הערבים, על שם עץ ואלה דברי האגדה, כפי שסיפרם דיג ערבי זקן מבני טבריה: "היה היתה בטבריה בת-מלך, ולה ארמון בראש ההר... ולבת המלך אותה, והוא יושב מעבר-לים, והיה מדי העלות בת-המלך אור בחלונה, ופשט האותב את בגדיו ופרש אותם על עץ העומד על שפת הים, ויצא לשחות אל מול האור, הקורא לו מרוחק, ויהי באחד הלילות ייכבה פתאום האור בחלונה של בת-המלך, ויאבד האותב את דרכו בים ויטבע... ויקראו לעץ, נושא בגדיו של הטובע, עץ החושק (שג'רית-אלעאשק) עד היום הזה".

עירגב — מוסיתא החדשה

בתקופת השלטון הערבי חרבו לחלוטין הישובים הפורחים שעמדו בקדמת הכנרת ונעזבו מיושביהם. הטירסות נהרסו, האדמה נטשה ונהרסה, והתכסתה באבנים שנתדרדרו מן ההרים. את מקומם

1939 — עיריגב כישוב חזומה ומגדל
גדלמא עמחא דא.ל.א.

דעת - מכללת הרצוג

של הגנים כבשו שיחי-השיזוף הפראיים. במקום ישוב מפותח ופרוח באו שבטי בידואים דלים לרעות כאן את צאנם ובערם. הסביבה הפכה לעזובה. במצב זה היה שרוע המקום במשך מאות בשנים. עד שבשנת 1937 באה שעת גאולתו.

היה זה בעצם ימי מאורעות-הדמים. הטירור הערבי השתולל ארץ והדרכים היו משובשות ברוצחים ממאורב. התהלכו שמועות כי בדעת האנגלים לחלק את הארץ, להקים מדינה ערבית גדולה ומדינה עברית ננסית, מבוותרת, מדולדלת-אברים וחסרת אפשרות-ליום. לפי תכנית זו צריכה היתה קדמת הכנרת להיכלל במדינה הערבית. כדי ליצור עובדה קיימת ולמנוע ניתוק חבל-ארץ זה מחולט על-ידי מוסדות הישוב להקים נקודה בקדמת הכנרת.

יומיים בלבד לאחר שנפלה ההכרעה הוצאה התכנית אל הפועל, וכמנהג הימים ההם הוקמה הנקודה במשך יום אחד. עם שחר הגיעה שיירת-מכוניות, שנשאה את כל כבודת הישוב החדש. למקום המיועד שתוכן מבעוד מועד. מאות מאנשי משקי עמק הירדן באו גם הם לעזור בהקמת הנקודה. לתמהון הערבים עמדה עם רדת הערב נקודה עברית חדשה ובה חמישה צריפים מסודרים בריבוע ומוקפים חומת-מגן. במרכז התנוסס מגדל שמירה ותצפית נושא זרקור. כך הוקמה עיר-גב כישוב „הומה ומגדל“.

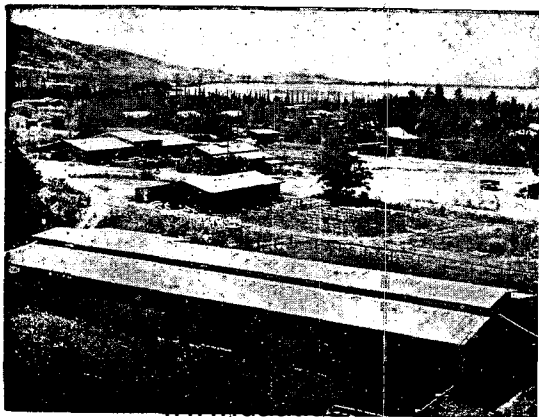
בראשונה הוקמה הנקודה 2 ק"מ מזרעם למקומה כיום. כשנתברר שאין המקום מתאים להקמת ישוב גדול, הועברה למקומה החדש, המרוחק יותר מן ההרים. לפני ייסודה של עיר-גב ישב לרגלי ההר הכפר הערבי נוקיב. לאחר שאדמותיו עברו לידינו, התישבו הערבים שפונה יותר, בקרבת הגבול הסורי, ושם הקימו מכספי הפיצויים בתי-אבן מרווחים. מקורו של השם הערבי נוקיב (גום) אנוקב. אננוב) הוא בלתי-ברור. לנקודה החדשה קראו עיר-גב מתוך רצון למצוא דמיון לשם הערבי הקדום. אילו זייקו בצד ההיסטורי היו

דעת - מכללת הרצוג

קוראים למקום סוסיתא. אפשר רק להתנחם בכך, שמעיין וגבים מסמלים במידת־מה את סוסיתא העליונה, ובלעדיהם לא היה לה קיום. בראשונה נשאה הנקודה אופי של יחידת־חלוץ בלבד. במקום נשארנו לשמירה רק 30 חברים ו־5 חברות. השמירה היתה הכרחית. מצבה הבטחוני של הנקודה, המוקפת כפרים ערביים סביב, היה קשה מאד. הדרך היחידה אליה היתה משובשת ועברה על־פני ישובים ערביים. מארבים ומקשים, יריות על העובדים בשדה לאור היום ועל הנקודה עצמה בלילות — היו להם־חוקם של אנשי המקום ימים רבים. במשך שנה תמימה היתה עיני־גב אחת הנקודות הנתקפות ביותר בישוב. נפלו גם קרבנות. היה זה רמו ברור לצפון לה בחיק העתיד.

לאחר שנתיים של שמירה, ללא אפשרות של פעולה משקית.

עיני־גב

דעת - מכללת הרצוג

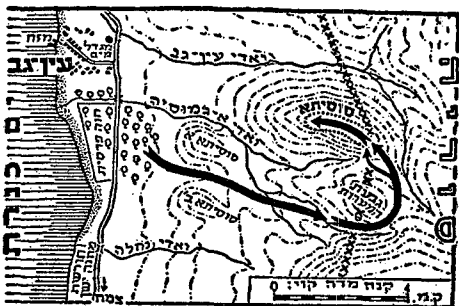
מפריצה החומה. ונקמו הבנינים הראשונים והוחל בהקמת משק חקלאי.
רק או נתגלו קשיים חדשים ובלתי-צפויים. חברי המשק למדו עד
מהרה מה דלה. מבוררת וקשה לעיבוד היא אדמת עין-גב. ומה
רבה העבודה הדרושה כדי להכשירה לחקלאות. כן התברר, שתנאי
החקלים בקדמת הכנרת אינם דומים לתנאים שבעמק הירדן. והיה
הכרח בנסיגנות רבים ומיגיעים עד שנבדקו יפה תנאי הקרקע,
ובמצאו הגידולים המתאימים לעונות השונות.

הדיג בכנרת נעשה לאחד מענפי-המשק העיקריים של עין-גב.
אולם אחרי קשיים ולבטים רבים התברר, שאין מלאכת הדיג דומה
לשאר מלאכות שבעולם, כי עיקר עבודתו של הדייג היא בלילות,
והחק מחיי המשפחה ומחיי החברה. ובינתים חלפו חדשים ושנים
והענף החדש הכנים גרעונות בלבד והוריד את רמת-החיים של המשק.
במשך הזמן נרכש גם בענף זה נסיון, ושיטות-הדיג הפריי
מיטיביות שבידי הערבים שתועלתן מועטת. והחלפו בשיטות חדשות
ומשוכללות יותר. השלל עלה והענף התחיל להתבסס ולשאת את
עצמו. בינתים נוספו גם קיבוצי-דיג חדשים.

לקשיים הבטחוניים ולקשיי הקמת ענפים שלא התנסו בהם
עד כה נוספו גם קשיים אחרים. לא היה קשר טלפוני לעין-גב והקשר
היחיד לנקודה היה באיתות-פנסים בלילה ובהליוגרף ביום. במשך
13 שנה לא היה כביש לעין-גב והתחבורה אליה היתה על-פני
הכנרת, בסירות-מנוע קטנות ובלתי-מתאימות לנסיעה הקשה.

אך למרות כל אלו הגיע המשק לאחר עשר שנות-קיפוח
הראשונות להישגים משקיים וחברתיים ניכרים. והכשרן 1000 דונם
קיבע, ומהם 600 בהשקאה. פותחו ענפי המשק, ניטעו מטעי בננות,
כרמי-גפן וכרמי-זיתים. האוכלוסיה גדלה והלכה והגיעה ל-400 נפש.
ניספו בניני משק ושיכון, עד שבאה מלחמת-העצמאות והעמידה שוב
את עין-גב לפני מוראות מלחמה והשמדה.

דעת - מכללת הרצוג

כיבוש סוּסִיָּתָא במלחמת העצמאות

עִזְרָא וסוּסִיָּתָא במלחמת העצמאות

במלחמת העצמאות עמדה עִזְרָא במערכה כבדה. משלושה עברים הוקפה על-ידי הצבא הסורי; נותר לה רק הקשר דרך הים. אם החזיקה מעמד, הרי זה רק הודות לקשר זה, שלא פסק אף פעם. עם רדת הלילה היו מגיעות בחשכה הספינות נושאות התגבורת והציוד. סוריה היתה המדינה הערבית האחרונה שחתמה על הסכם שביתת-הנשק, והמצור על עִזְרָא נמשך כשנתיים ימים.

במשך החודש הראשון של המלחמה הוטרה עִזְרָא על-ידי האויב באש-מקלעים, הפגזות והפצצות. כשהגיע מועד ההפוגה הראשונה התחילו הסורים בהתקפה קשה שנמשכה שלושה ימים ולילות רצופים. אלפי חיילי האויב הסתערו תחת חיפוי אש כבדה. המצב החמיר ביותר כשזאתיב הצליח לכבוש מדינו עמדה קדמית בגבולות

דעת - מכללת הרצוג

המשק. לבסוף נהרף עליידי אש מרוכזת ושימוש ברימונים, כשהוא נסוג בבהלה ומשאיר אחריו חללים רבים, תקופים בגדר המשק. למרות היתרונות הטופוגרפיים הגלויים לעין, ולמרות עדיפותם בציד ובאנשים, לא יכלו המוני הערבים לנקודה הבודדה, המצוידת בנושק מצט דלת, הרוח החלוצית הנאמנה של טובשי המקום עמדה לנקודה בשעת צרתה. הסבל ונפילת החברים לא ריפו את ידי המגינים.

עמדת המפתח ומקור הרעה בהתקפה על עין־גב היה ההר סנסיאת. כבר בראשית המלחמה נתפס ההר עליידי הסורים, והם ביצרוהו מכל עבריו וממנו הטרידו קשות את הנקודה. מן ההר נראית עין־גב כפרושה על כף־היד. עם פרוס ההפוגה השנייה גמלה בקרב החברים ההכרה שגורלה של עין־גב נתון בידי המחזיקים במשלט סנסיאת. מאחר והוא חולש על כל הסביבה. לכן הוחלט לכבשו ויהי מה. מיד הוקמה יחידת־קרב. בפקוד חבר עין־גב ובהשתתפות כל שכבות מגיני המקום: חברים ותיקים וחדשים, עולים, נוער וחברי משקי עמק הירדן שנחלצו לעזרה. באין אפשרות גישה להר מצדדיו החלולים והמבוצרים, הוחלט להסתער. עליו מצד מזרח, מעל־פני הרצועה הנקראת בערבית דאהר אל אחמר — הגב האדום.

בשכח הלילה הסתננה היחידה לשטח האויב והתקרבה להר מן העורף על־פני הרצועה הצרה, שרחבה כ־10 — 15 מטר. מוצב האויב היה מבוצר היטב והשיב באש מגובה של 30 מטר. המגינים יכלו להכריע בנקל את המתקפים ולבלום את הסתערותם. אך האויב לא עמד בפני העזתה של ההסתערות ועצמתה. נבהל וברח. בהשאירו את ציודו מאחוריו, היה זה כנראה, הכיבוש הנועז והמהיר ביותר בתולדות העיר למודת המלחמות. על "הגב האדום" — דרך הגישה היחידה לעיר, עליה נשפך דם לוחמים רבים, ובודאי גם דם המכבים, לא נשפכה הפעם אפילו טיפה אחת של דם יהודי.

לפי הגבולות של ממשלת המנדט לא נמצא כל ההר בתחום

דעת - מכללת הרצוג

ארץ-ישראל, כי הפינה הדרומית-מזרחית של העיר היתה בגבול סוריה, וכל העולים לעיר בדרך העתיקה והנוחה היו צפויים למאסר. עם כיבוש ההר על-ידינו העתקנו את הגבול מזרחה, ויש לנו מעין "שטח כיבוש" זעיר, הכולל את קצה ההר ואת "הגב האדום" מיום הכיבוש התאחדו שוב סוסיתא עילית וסוסיתא תחתית והיו לגוף אחד. אך הפעם עברי בשלמותו.

עם תום הקרבות התעורר ההר לחיים. נסללה דרך חדשה, המקשרת שוב את סוסיתא עילית עם סוסיתא תחתית, וחדשה אמת-המים, מקור החיים של העיר. אך הפעם אין יורדים המים בצינור על-ידי משאבות-לחץ מן הכנרת. על-גבי חרבות העיר הוקמו בנינים חדשים לצרכי בטחון. מדי פעם נערכות בהר חפירות ארכיאולוגיות. וכבר נחשפו פריטים חשובים השופכים אור נוסף על תולדות העיר. התעניינותם של אנשי המקום בעבר סביבתם לא פגה גם לאחר שהחיים חזרו למסלול ימי-שלום, וכשהוקמה בבנין מיוחד עזרת התנצחה למגיני עין-גב, היא משמשת לשתי מטרות: ארכיון הגנת עין-גב ובית-נכות קטן לעתיקות סוסיתא. — הישוב הקדום השתלב בהוי הישוב החדש.

סוף-דבר

לאחר המלחמה התעוררה גם עין-גב לחיים חדשים. ראשית-כל נסלל כביש חדש המקשר אותה עם כבישי הארץ, ועין-גב יצאה מבדידותה והיתה כסוסיתא בימיה לישוב-אם בתחום קדמת הכנרת; בנותיה החדשות הם הקיבוצים האון, בית-קציר ומעגן. חיש-מהר הוחל בשיקום התריסות. נמחו עקבות ההרס של המלחמה, תוקנו הבנינים הנפגעים ונוספו בנינים רבים חדשים, מרווחים יותר. נוספו גם שטחי-קרקע חדשים והוכשרו שטחים להשקאה. נשתלו מטעי בננות במקום המטעים שנעקרו בזמן המלחמה, גיטעו כרמי גפן, זיתים ותמרים. תוקנו והורחבו ענפי המלאכה, הורחבו ענפי החקלאות.

דעת - מכללת הרצוג

המשק גדל והתבסס בקצב מהיר. נבנה בית-חרושת מודרני גדול לשימור הסרדינים המרובים הניצודים על-ידי דייגיה, והקם אולם-קונצרטים גדל-ממדים לצרכי החגיגות המוסיקליות בהן מפורסמת עז-גב.

במשך מאות שנים עמדה סוסיתא הנכרית על תלה ושימשה מרכז לתרבויות זרות שנלחמו והתחרו ביהודים וביהדות, אך גם ליהודים, אורחים ומלכים, חלק בבנין העיר הזאת. סוסיתא היתה עברית לפני בוא הנכרים והיא שוב עברית לאחר גאולתה. בקרבת התלים הנכרים הדוממים מפכים חיי ישוב עברי פורח, איתן ומתפתח.

דעת - מכללת הרצוג

תוכן העניינים

3	קדמות הישוב
6	ימי הבית הראשון
7	ראשית ימי הבית השני
8	ערים יוניות בחוף הכנרת
10	סוסיתא החדשה
14	שמות העיר
14	תחומה של סוסיתא
16	ארגון העיר ומוסדותיה
18	נמל סוסיתא
19	סוסיתא המיוהדת
20	בבית הדיקאפוליס
22	הכנרת בימי המלחמה ברומאים
27	תקופת התלמוד
29	תקופת השלטון הנוצרי
30	התקופה הערבית
32	עין גב - סוסיתא החדשה
37	עין גב וסוסיתא במלחמת העצמאות
39	סוף דבר

דעת - מכללת הרצוג

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

מקורות

שערי	11	באדיבות לשכת העתונות הממשלתית
7, 17	21, 35	פרייזר
9, 15	31	"אדיבות אגף העתיקות
19, 37		מתוך הספר: חופי ישראל
		באדיבות ד"ר זאב וילנאי
	33	קלוגר

דעת - מכללת הרצוג

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

www.daat.ac.il

דעת - מכללת הרצוג

www.daat.ac.il